

КООМ ЖАНА БИЛИМ БЕРҮҮ: ФИЛОСОФИЯЛЫК АНАЛИЗ

*Атамурзаева Бусара Маматюсуповна –
ф.и.к., доцент,*

*Абдуллаева Мырзайым Ашыралиевна –
окутуучу, Б.Осмонов атындагы ТИПФ, ЖАМУ*

Аннотация: Макалада коом менен билим берүү системасынын диалектикалык байланышы, коомдун негизги сфералары менен билим берүүнүн себеп-натыйжалык детерминациясы талдоого алынды. Коомдун өнүгүүсү билим берүү системасына таасирин тийгизет жана ал билим берүүнүн багытын жана мазмунун шарттайт. Билим берүүнүн уюштурулушуна, өнүгүшүнө байланыштуу коомдун экономикалык, саясий, социалдык, руханий жактан өнүгүүсүнө жагымдуу шарттар жаралат. Билим берүү социалдык институт катары тынымсыз кыймылда болуп өнүгүү багытында турат. Коомдун, жалпы адамзаттын өнүгүү тенденцияларын, адамдын керектөөлөрүн эске алуу менен билим саясаты түзүлөт жана ишке ашырылат.

Түйүндүү сөздөр: билим, билим берүү, коом, коомдук өнүгүү, билим берүү системасы, адам, маданият, адамдын керектөөсү, социалдык институт, экономикалык чөйрө, социалдык саясат

ОБЩЕСТВО И ОБРАЗОВАНИЕ: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

*Атамурзаева Бусара Маматюсуповна –
к.ф.н., доцент, ТИПФ, ЖАГУ имени Б.Осмонова*

*Абдуллаева Мырзайым Ашыралиевна –
преподаватель, ТИПФ, ЖАМУ имени
Б.Осмонова*

Аннотация: Данная статья посвящена философскому анализу диалектической взаимосвязи общества и системы образования, причинно-следственные связи образования с основными сферами общественной жизни. Общественное развитие оказывает влияние на системы образования и обуславливает направление и содержание образования. В зависимости от организации и содержания образования развиваются экономическая, политическая, социальная, духовная сферы общества. Образование как социальный институт находится в движении и развитии. В соответствии тенденциями развития человечества и с учетом потребности человека разрабатывается и реализуется политика образования.

Ключевые слова: Знание, образование, общество, общественное развитие, система образования, человек, культура, потребности человека, социальный институт, экономическая сфера, социальная политика.

SOCIETY AND EDUCATION: PHILOSOPHICAL ANALYSIS

*Atamurzaeva Busara Mamatusupovna –
the candidate of philosophical sciences, docent,*

*Abdullaeva Myrzaim Ashyralyevna –
teacher, JASU after name of B.Osmonov, TИPF,*

Annotation: This article is devoted to the philosophical analysis of the dialectical relationship between society and the education system, the cause-and-effect relationships of education with the main areas of public life. Social development influences educational systems and determines the direction and content of education. Depending on the organization and content of education, the economic, political, social, and spiritual spheres of society develop. Education as a social institution is in motion and development. In accordance with the trends in

the development of mankind and taking into account human needs, education policies are developed and implemented.

Key words: *Knowledge, education, society, social development, education system, human, culture, human needs, social institution, economic sphere, social policy.*

Билим берүүнү социалдык категория катары карай турган болсок анын абалы жана жашап турушу коомдогу социалдык карым-катнаш, өз ара мамилелер менен аныкталат. Билим берүү коомдук турмуштун бардык сфералары менен байланышта болот. Философиялык дүйнөтаанымда белгилүү болгондой коомдун экономикалык, саясий, социалдык жана руханий сфералары айырмаланат. Биздин аталган макалада билим берүү менен коомдун сфераларынын карым катнашы жана себеп-натыйжалык байланыштары каралмакчы. Анткени бүгүнкү күндө ар кандай коомду билим берүүсүз элестетүү мүмкүн эмес, ошол эле учурда билим берүү ошол коомдун талаптарына ылайык аныкталып, өнүгөт. Ааламдашкан коомдо билим берүүнүн оордун, коомдун алга жылуусуна кошкон салымын изилдөө заман талабы болуп калды. Ошондон улам биздин бул изилдөөбүз учурдагы өзөктүү маселе катары кароого болот.

Билим берүүнү көп багыттуу, көп аспектилүү система деп билебиз. Мамлекеттин өнүгүү контекстинен алганда билим берүү мамлекеттин социалдык саясатынын бир багыты катары кабылданат. Ал эми окутуу, тарбиялоо менен байланыштырып карасак социалдык институт катары түшүнүүгө болот. Ал эми гносеологиялык мааниде алганда адамдын ишмердүүлүгүнүн процесси, тааным жөндөмдүүлүгү катары билебиз. Ушундай ар түрдүү багытка жана мазмунга ээ болгон билим берүүнүн коомдун турмушунун сфералары менен кандай мамиле-ымаласы, карым-катнашы бар экендигин карап көрөлү.

Билим берүүдө экономика билим чөйрөсүнүн материалдык негизин аныктайт, адистиктердин жана болочоктогу кесип ээлеринин спектрин, окутулуп жаткан предметтердин структурасын жана мазмунун шарттайт. Алсак, XX кылымдын 50-60-жылдарында советтик доордун экономикалык өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүнө, социалисттик коомду куруудагы индустриалдык өнүгүү багытын алгандыгына байланыштуу жогорку окуу жайларында техникалык багыттагы адистиктерди даярдоо активдүү өнүгө баштаган. Өзгөчө престиждүү окуу жайлар катары техникалык окуу жайлар эсептелеген. Биздин өлкөдө Фрунзе политехникалык институту (азыркы И.Раззаков атындагы КМТУ) өнөр жайга кадр даярдоодогу бирден бир техникалык багыттагы окуу жай катары кадыр баркы жогору болгон. Мындан сырткары аскер окуу жайлары да престиждүү билим берүү мекемеси катары белгилүү болгон. Ошол эле учурда анча деле суроо талап жаратпаган адистиктер катары финансы-экономика, юридика багыты болгон. Ал эми учурда коомдун социалдык-экономикалык кырдаалынын өзгөргөндүгүнө байланыштуу ушул багыттагы адистиктер, чет тили боюнча кадрлар, IT-технология менен байланышкан адистерге суроо талап жогорулоодо.

Билим берүү системасына саясий чөйрө да түздөн-түз таасирин тийгизет. Коомдогу демократиялык түзүлүш жана ага карата кайра куруулар, же тоталитардык режимдин үстөмдүк кылышы, ачык же жабык коомдун болушу билим берүү системасынын түзүмүнө жана мазмунуна таасирин тийгизет. Соңку тарыхта белгилүү болгондой советтик доордо советтик билим берүү системасы калыптанган. Бул доорду көптөгөн адамдар өтө баалоо менен кабыл алып, билим берүү системасынын жогорку деңгээлде уюшулгандыгын белгилешет. Кээ бир учурда ошол советтик билим берүү системасын идеал катары кайра кайтууну да сунуштап келишүүдө. Чындыгында эле советтик билим берүү коммунисттик партиянын жана анын идеологиясынын таасири астында өнүккөн. Аны биз да өзгөчө билим берүүнүн этабы деп кабылдашыбыз керек жана билим сапатынын кепилдигин танууга акыбыз жок.

Билим берүүнүн диалектикалык өнүгүшүндө социалдык жана маданий чөйрөнүн да таасири чоң экендигин белгилегибиз келет. Коомдун социомаданий чөйрөсү макро жана микро деңгээлде билим берүү системасына өз таасирин тийгизет. Анткени коомдун социалдык түзүлүш тутуму татаал жана ар тараптуу. Анда ар түрдүү социалдык-таптык бөлүнүү, этникалык, демографиялык көп түрдүүлүк айырмаланат. Мындан сырткары руханий баалуулуктардын тутуму орун алган. Коомдо адеп-ахлактык, диний-этикалык, эстетикалык көз караштардын жыйындысы өз ордун тапкан. Этникалык жалпылыктардын, улуттук, элдик салт-санаа, үрп-адат да билим берүү жараянына өз таасирин тийгизет.

Демек, коом менен билим берүү диалектикалык байланыштагы бүтүндүк, коомдун ар түрдүү тутумуна жараша билим берүү системасы өзүнүн мазмунун, багытын аныктайт. Ошол эле учурда билим берүүнүн өнүгүшү коомдун алдыга жылуусуна, экономиканы пландоого, саясий түзүлүштү багыттоого, руханий баалуулуктарды сактоого, өнүктүрүүгө, жаңыдан жаратууга мүмкүндүк түзөт. Ошондуктан, билим берүү өз алдынча өнүгүүчү система катары боло алат. Эмгек ресурстарынын сапаты, жогорку квалификациялуу кадрлардын болушу коомдун экономикалык абалы билим берүүнүн деңгээлине көз кранды. Көптөгөн мамлекеттер билим берүүнү реформалоо аркылуу экономикалык жактан өнүгүүгө жетишишкен. Бүгүнкү күндө да билим берүүнү модернизациялоо менен коомдун өнүүсүн алдыга жылдарып жаткан мамлекеттер бар.

Кезегинде марксистик философиянын башатында турган К.Маркс коом менен билим берүүнүн диалектикалык байланышын ачык жана таамай айткан. Ал мындай дейт: “Биринчиден, туура билим берүү системасын куруу үчүн социалдык шарттарды өзгөртүү талап кылынат, экинчиден, социалдык шарттары өзгөртүш үчүн ага ылайык келген билим берүү системасынын болушу зарыл” [3, 346-б]. Бул маселе учурда деле актуалдуу практикалык мааниге ээ болгон маселе бойдон калууда. Мисалы биздин өлкөдө жана башка мамлекеттерде деле туруксуздук, кээ бир сфералар терең кризис абалында турат. Ушуга байланыштуу билим берүү системасы да татаал, өзгөрүүлөрдү талап кылган абалга туш болот. Ошондуктан кандай гана коом болбосун, эгерде ал келечегин ойлосо, билим саясатында позитивдүү өзгөрүүлөргө кадам таштаса, анда коомдук турмуштун дээрлик бардык чөйрөлөрүндө прогрессивдүү алга жылуулар болот. Тескерисинче, билимдеги тескери жакка карай багыт алуу коомдун кризиске кептелишине түркү берери бышык.

Учурдагы ааламдашкан коомдо билим берүүнүн ролу жогорулай баштады, анткени адамзат жаңы – информациялык технологиялардын дооруна өсүп чыкты. Натыйжада маалыматтык коомго өтүү процесси жүрүүдө: ар кандай коом өндүрүштүн өсүшү менен аныкталбастан калкынын билим деңгээли, билим сапаты, жалпы калкынын билим тутумуна камтылышынын деңгээли менен көрүнө баштады. XVII кылымдагы белгилүү англис философу Ф.Бэкон: “Билим – бул күч” деп айткандай. Бүгүнкү күндө да бул тезис өзүнүн актуалдуулугун жоготкон жок. Билимдүү, интеллектуалдык жактан өнүккөн инсанга ээ болуу өсүп жаткан баалуулук деп билүүгө болот. Бул шартта билим берүүнүн үзгүлтүксүздүгү жөнүндөгү маселе актуалдаша баштады. Белгилүү философ Д. Дьюи “билим берүү окутуучу кызматты гана аткарбастан, коомдун өнүгүшү менен гармонияланышынын булагы да болуп калышы зарыл” – деп белгилеген. Анткени учурдагы глобалдуу көйгөйлөр адамзаттын алдына жашоонун андан ары өнүгүшү, жер шаарындагы жашоону сактап калуу маселесин койду. Натыйжада туруктуу өнүгүү концепциясы билим берүүнүн жаңы моделдерин иштеп чыгууну шарттаган. Акыркы мезгилде билим берүүнүн натыйжаларын баалоодо башка багытка карай буруу жагдайлары келип чыкты. “Билимдүү, адептүү адам” тушунугу “компетенция”, “компетенттүү” деген түшүнүктөр аркылуу аныктала баштады. Билим берүүдө “ЗУН” (знание, умение, навыки) деп аталган классикалык мамиледен компетенттүү мамилеге өтүүнү билдирет.

Бул билим берүүнүн тарыхына кайрыла турган болсок, компетенцияга багытталган билим берүү америкалык лингвист, философ Аврам Хомский тарабынан сунушталат жана XX кылымдын 70-жылдарында АКШда калыптанат. Билим берүүнү реформалоо үчүн негизги компетенциялар аныкталат. Европалык кеңеш тарабынан эң башкы деген беш компетенция белгиленет: 1) саясий жана социалдык компетенциялар – жоопкерчиликти өзүнө ала билүү, тайпа тарабынан чечимдерди кабыл алууга катышуу, чыр-чатактарды күч колдонбостон туруп чечүү, демократиялык институттарды колдоо жана жакшыртууга катышуу; 2) көп маданияттуу коомдо жашоо менен байланышкан компетенциялар - расизм менен ксенофобиянын пайда болушун жөнгө салуу, толеранттуулуктун өнүгүшүнө түрткү берүү, жаштарда маданият аралык компетенциялардын калыптануусу үчүн билим берүү (айырмачылыктарды кабылдай билүү, башкаларды сыйлоо жана башка маданияттагы адамдар менен биргеликте жашай билүүгө үйрөнүү, тилдик жана диндик айырмачылыктарды кабылдоо ж.б.); 3) жазуу жана оозеки жүзүндөгү жөндөмдүүлүктөргө ээ болуу компетенциялары – көп тилдүү чөйрөдө иштөөгө мүмкүндүктүн болушу жана социалдык обочолонгондуктан сактануу; 4) информациялашкан коомдун өсүшүнө байланышкан компетенциялар – маалыматтык технологияларды колдоно билүү, маалыматка, массмедиа каражаттарына, жарнамага карата сынчыл ой жүгүртүү, анын күчтүү жана алсыз жактарын андай билүү; 5) өмүр боюу билим алуу жөндөмдүүлүгүнө байланышкан компетенциялар – кесиптик жактан өсүүдө жана социалдык турмуштагы көндүмдөргө ээ болуудагы компетенциялар [7, 72-б].

Аталган башкы компетенциялар учурдагы коомдун билим сапатынын социомаданий аспектилерин аныктайт жана билим берүү адамдын социалдык турмушунун көрүнүшү катары боло аларын билдирет. Ушул компетенциялар бүгүнкү күндөгү мамлекеттик билим берүү стандарттарынын мазмунуна киргизилген.

Билим берүүдөгү реформа убакыттагы чакырыктарга жооп берген, мамлекетте, жалпы дүйнөдө жүрүп жаткан өзгөрүүлөргө, кайра курууларга шайкеш келген, дүйнөлүк жалпы тенденцияларды эсепке алуу менен жүргүзүлүшү зарыл. Бул өз кезегинде билим берүү концепцияларын иштеп чыгууга түрткү берет. Биздин республиканын акыркы жылдардагы билим берүү системасынын өнүгүү диалектикасына анализ жасай турган болсок адамзаттын туруктуу өнүгүү концепциясын, миң жылдыктын өнүгүү программасын эске алуу менен билим берүү концепциялары иштелип чыгууда. Алсак, 2020-жылга чейинки Кыргыз Республикасындагы билим берүүнү өнүктүрүү концепциясы жана 2012-2020-жылдарга карата билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясы “инсандын жана коомдун пайдасына адам капиталын калыптандырууда, адам потенциалын ишке ашырууда мамлекет өзгөчө жоопкерчилик алат” [2, 5-б] – деп белгиленет. Ошондой эле Кыргызстан ата мекендик жана эл аралык тажрыйбага таянып, ийкемдүү, ачык, учардын талаптарына жооп берген улуттук билим берүү системасын түзө тургандыгын көрсөтөт [2, 5-б]. 2012-жылдан бери Кыргызстандын жогорку билим берүүсү 2 баскычтуу (бакалавриат, магистратура) билим берүүгө өттү жана 2015-жылы бекитилген жаңы муундагы билим берүү стандарттары менен билим берүү ишмердүүлүгүн жүргүзүүдө. Демек, билим берүү системасындагы реформалар экономика тармагындагы өзгөрүүлөрдү, санариптик технологиялар менен коммуникацияларды, маданий, этникалык, социалдык көп түрдүүлүктү эске алуу менен жүргүзүлөт. Экономиканын өнүгүшү учурда ийкемдүү жана мобилдүү, инсан аралык кызматташууга жөндөмдүү, системдүү ой жүгүртө алган, кандайдыр бир алдын ала аныкталбаганды тааный алган, технологиялык өзгөрүүлөргө ыңгайлаша алган жумушчуларды талап кылат. Ал эми билим берүү мекемелери өндүрүштүн суроо талаптарын эске алуу менен адистерди даярдоону улантуусу кадимки көрүнүш болуп калды. Анткени акыры жылдардагы билим берүү саясатындагы сапат кепилдиги кызыктар тараптар менен б.а. коомчулук, иш берүүчүлөр ж.б. тыгыз

байланышта иштөөнү талап кылууда. Кызыктар тараптардын сунуш-пикирлерин эске алуу менен билим берүү уюмдары айрым өзгөртүүлөрдү жана түзөтүүлөрдү киргизүүдө.

Санариптик технологиялардын өнүгүшү, интернет желесинин маалыматтын булагына жана өзгөчө карым-катнаштын каражатына айланышы, коомдун бардык сфераларында маалыматтык коммуникациянын өсүшү IT-технология багытындагы адистерге болгон суроо талапты жогорулатты. Натыйжада жогорку билим берүү тутуму ушул багыттагы кадрларды даярдоо зарылдыгын түшүндү жана мамлекет да атайын буйрутмаларды бере баштады. Бул коомдун суроо талабын билим берүү институту тарабынан аткарылышы катары кабылдоого болот.

Билим берүү коомдун бүтүндөй бир абалын жана коомдук аң сезимди чагылдырат. Ал саясаттан, идеологиядан сырткары турбайт. Ар бир индивид коомго муктаж. Ал эми коомду адамдар түзөт. Ошондон улам “коомго кандай адамдар керек?” деген немис философу Эрих Фроммдун суроосу эске түшөт. Бул тууралуу ал минтип жазат: «Ага (коомго) чоң топтордо оңой өз ара аракеттенген, барган сайын көбүрөөк керектөөнү каалаган, табити бирдиктүү стандартка баш ийген, башка адамдардын таасирине жана алдын ала айтууга боло турган адамдарды каалайт. Ага өзүн эркин жана бийликтен, принциптерден же ишенимдерден көз карандысыз сезген, бирок башкарууга моюн сунган, алардан күтүлгөндү жасагысы келген, коомдук механизм алкагында эч кандай уруш-талашсыз иштеген адамдар керек» [5, 91-б.]. Э.Фроммдун бул пикири индустриалдык коомдогу адамдын ролун сүрөттөйт. Чындыгында эле информациялашкан, компьютерлешкен коомдо адамдын ролу жана өз ара карым-катнашы кандай болуп өзгөрүүдө деген суроо пайда болот. Коомдун көпчүлүк сферасы санариптешкен доордо адамдын өз ара карым-катнашы кандай жолдор менен жүрөт, кандай мамилелердин алкагына кирет деген сыяктуу ойлор пайда болот. Анткени адам карым-катнаштын мейкининде жашап, өзүнүн каалоолорун жана керектөөлөрүн канааттандырат эмеспи. Ар бир адамда тигил же бул керектөөлөргө муктаж жана аны ишке ашыруу үчүн түрдүү карым-катнашка кирет. Э.Фроммдун маданияттуу адам концепциясына таянып, аны динамикалык, калыптанып бүтө элек, руханий изденүүдө, дүйнөгө жана башкаларга, өзүнө багытталган жандык катары кароого болот. Анын жашоо тиричилиги өзүнүн керектөөлөрүн канааттандыруу, жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү дегенди билдирет. Э.Фроммдун бул концепциясы адамдын руханий өнүгүшүндөгү маданий жана социалдык байланыштарынын чектелгендигин түшүндүрөт. Маданий жактан таандык кылгандык индивиддин маданият дүйнөсүнө кирүүсүнүн өзгөчөлүгүн шарттайт.

Ал мындай дейт: «Кандай гана коомдо болбосун этикалык нормалардын эффективдүүлүгү бул коомдогу белгилүү бир жашоо стилин аныктоого жана сактоого багытталган. Бирок мындай социалдык-имманенттүү этика бүтүндөй коомдун кызыкчылыгын гана колдобостон, инсандын кызыкчылыгына да иштейт; коомдун өзүнүн белгилүү структурасы болгондуктан, аны бир адам өзгөртө албайт, анын умтулуулары, үмүттөрү жана жеке кызыкчылыктары ал жашаган коом менен ажырагыс байланышкан» [6, 656-б.].

Адамдын карым-катнашка болгон керектөөлөрү Л.С.Выготский жана анын окуучулары тарабынан иликтөөгө алынат. “Инсан үчүн маданияттын өзүндө болууну сезүү башкалар үчүн маанилүү болгон өткөн чак жана келечекке карата карым-катнашка кирүү – өзүнүн жеке чектелген болмушунан жогору көтөрүлүү дегенди билдирет” – дейт Л.С.Выготский [1, 343-б.]. Жогорудагы айтылгандан улам, билим берүүнү инсан тарабынан тарыхый маданиятты, алынган руханий маданияттын негизинде реалдуулуктун өзгөрүшү, маданияттын өзүнүн байышы, инсандын өздүк аң сезиминин өзгөрүшү ж.б. жүргөн адам менен коомдун ортосундагы өз ара карым-катнаш деп билүүгө болот.

Корутунду

Учурдагы коомдун билим берүүсүн өнүктүрүүнүн жолу – коомдун талаптарына жараша реформаларды жүргүзүү жана дүйнөлүк өнүгүүнү эске алып жаңы багытка бет алуу. Педагогикалык жана административдүү башкаруу жаатындагы кадрларды даярдоо методологиясын кардиналдуу кайра куруу маселеси турат. Ошондой эле билим берүү тажрыйбасын талдоо аркылуу келечекке карата концептуалдуу өнүгүү пландарын иштеп чыгуу зарыл. Ушул багытта Кыргыз Республикасында 2040-жылга чейинки билим берүүнү өнүктүрүү программасы кабыл алынган [4]. Бул коомдун сфераларынын өнүгүүсүнүн талаптарын жана мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу менен иштелип чыккан. Мындан улам, төмөндөгүдөй жыйынтык чыгарууга болот: коом менен билим берүү тыгыз байланышта жана алар бири бирин шарттайт, өнүгүүсүнө түрткү берет.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Выготский, Л.С. Психология. – М.: «Эксмо-Пресс», «Апрель-Пресс», 2002. – 1008 с.
2. Концепция развития образования в Кыргызской Республике до 2020 года. – Бишкек, 2012. – 119 с.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Избранные произведения в девяти томах. Том 2. – М.: Политиздат, 1984.
4. Программа развития образования в Кыргызской Республике на 2021-2040 годы.
5. Фромм, Э. Догмат о Христе. [Текст] / Э.Фромм. – М.: Олимп, ООО “Издательство АСТ-ЛТД”, 1998. - 416 с.
6. Фромм, Э. Бегство от свободы, Человек для себя. [Текст] / Э.Фромм // Пер. с англ. Д.Н.Дудинский. – Мн.: ООО “Попурри”, 1998. – 672 с.
7. Хомский, Н. Аспекты теории синтаксиса. [Текст] / Н.Хомский – М.: Издательство Московского университета, 1972. - 129 с.